

in popravilih je uprava uporabljala enako gradivo in isto tehniko, kakršno so uporabljali ob nastanku teh objektov.

Vsa dosedaj opravljena dela na teh objektih so bila namenjena njihovi ohranitvi, preko zime pa namerava Zavod poskrbeti tudi za ureditev notranjosti. Na pomlad bodo te postojanke že dokončno urejene in postavljene v prvotno stanje, tako da bo imel posestnik vtis, da so prostor partizani pravkar zapustili.

Dela v bolnici Franja je Zavod sporazumno z OLO Idrija oddal Obnovitveni zadrugi v Cerknem, ki je sredi avgusta pričela z deli. Zavod je preskrbel delovno moč, material, tehnično vodstvo in nadzor nad vsemi deli. Zaposlenih je bilo 7 do 14 strokovnih in nestrokovnih delavcev, ki so z marljivostjo zaključili vsa predvidena dela. Glavni problem je bila dostava gradbenega materiala v težko dostopno tesen. S pomočjo dveh žičnic, od katerih je bila ena na motorni pogon, so zvezli do bolnice 12.000 kg cementa, poldrugo tona betonskega železa, 70 kg žebeljev, 400 m² strešne lepenke, 1000 kg bitumena, 10 m³ hrastovih tramov, 2 m³ hrastovih plohov, 10 m³ opažnega lesa in precejšno količino peska. Že ta material, potreben le za popravilo objektov v bolnici Franja, nam daje podobo, koliko požrtvovalnega dela, napora, iznajdljivosti in idealizma je bilo treba našim partizanom, da so mogli v najtežjih prilikah, ko je okupator imel okrog in okrog svoje postojanke, postaviti v kratkem času odlično organizirano, dobro zaščiteno bolnico, v kateri so dobivali ranjeni borci pomoč in potrebno nego, da so bili čimprej spet sposobni za borbo s fašističnimi zavojevalci in domačimi izdajalci.

Z letos končanimi deli na tej bolnici, s postavitvijo objektov na kamenite postavke, z vstavitvijo trpežnih železobetonskih in hrastovih nosilcev in potrebno izolacijo smo za dolgo dobo ohranili objekte pred talno vlago in tudi poplavami za časa hudih nalivov. Ni pa rešeno vprašanje, kako obvarovati bolnico pred kamenjem, ki pogosto pada na bolnico s strmih sten tesni. Verjetno bodo potrebni zaščitni zidovi v stenah. To delo bo po proučitvi strokovnjakov opravljeno prihodnje leto. Iz več objektov so bili preneseni kovinski predmeti v Ljubljano; tu v Narodnem muzeju pod vodstvom strokovnjaka pripravirajo in konservirajo te predmete, med katerimi so posebno važni instrumenti iz operacijske sobe.

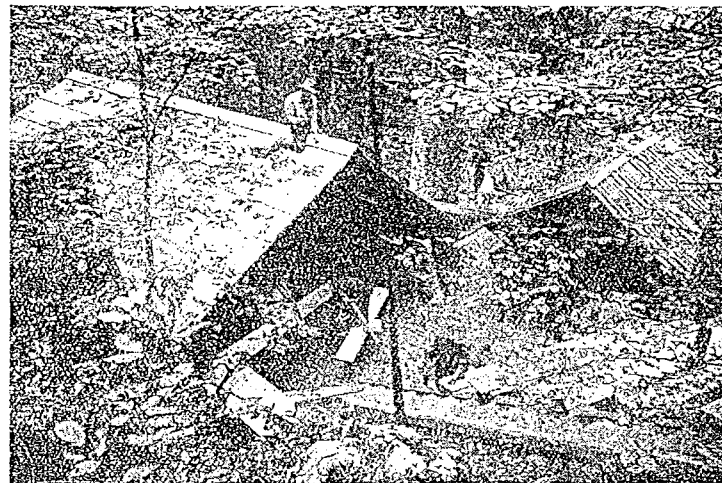
Od ostalih spomenikov smo obnovili na Primorskem še bunker POOF za Slovensko Primorje v Rupi in bunker pri Fornazariču na Vogrskem. V Zgornji Tribuši smo na hišo, v kateri je bil ustanovljen IX. korpus, vzdali spominsko ploščo. V Dolomitih smo obnovili bunker IOOF na Osredku, prekrili streho in popravili zapuhe na bunkerju na Babni gori ter napravili za zdaj novo streho nad požgano hišo, v kateri so bili bunkerji CK, v Žirovnikovem grabnu. V Ljubljani so dokončana dela v Podmornici, Tomšičevi tiskarni, ciklostilni tehniki na Kodeljevem in v bunkerju pri Majcnu.

Po sklepu konference v aprilu je dal Zavod v delo nekatere makete in modele, ki so že dogotovljeni, tako maketa bolnice Franja, maketa bolnice Zgornji Hrastnik, ki je 2 m dolga in 1,3 m široka, nadalje model bunkerja Podmornica in bunkerja CK v Žirovnikovem grabnu.

Ugotoviti moramo, da je bilo letošnje leto za zaščito spomenikov NOB opravljenega mnogo dela. Še več ga je pred nami. Naša skrb in dolžnost je, čimprej urediti, obnoviti, spopolniti in zavarovati vse pomembne spomenike

osvobodilne borbe, da bodo za dolgo dobo zgovorne priče najbolj junaških dni naše zgodovine in tistih časov, ko si je naš narod z vsem naporom svojih sil in tisoč žrtvami najboljših sinov za vselej priboril popolno svobodo ter si z njo za vselej ohranil samostojnost. Naj bodo tudi spomeniki NOB v nas vedno tako živi, kakor je živa svoboda, katero nam simbolizirajo!

Turnher Edo

Baza 20 na Rogu, najstarejša baraka ob kuhinji je dobila novo skodlasto streho in notranjo oblogo

Poročilo referata za arhitekturo in urbanizem

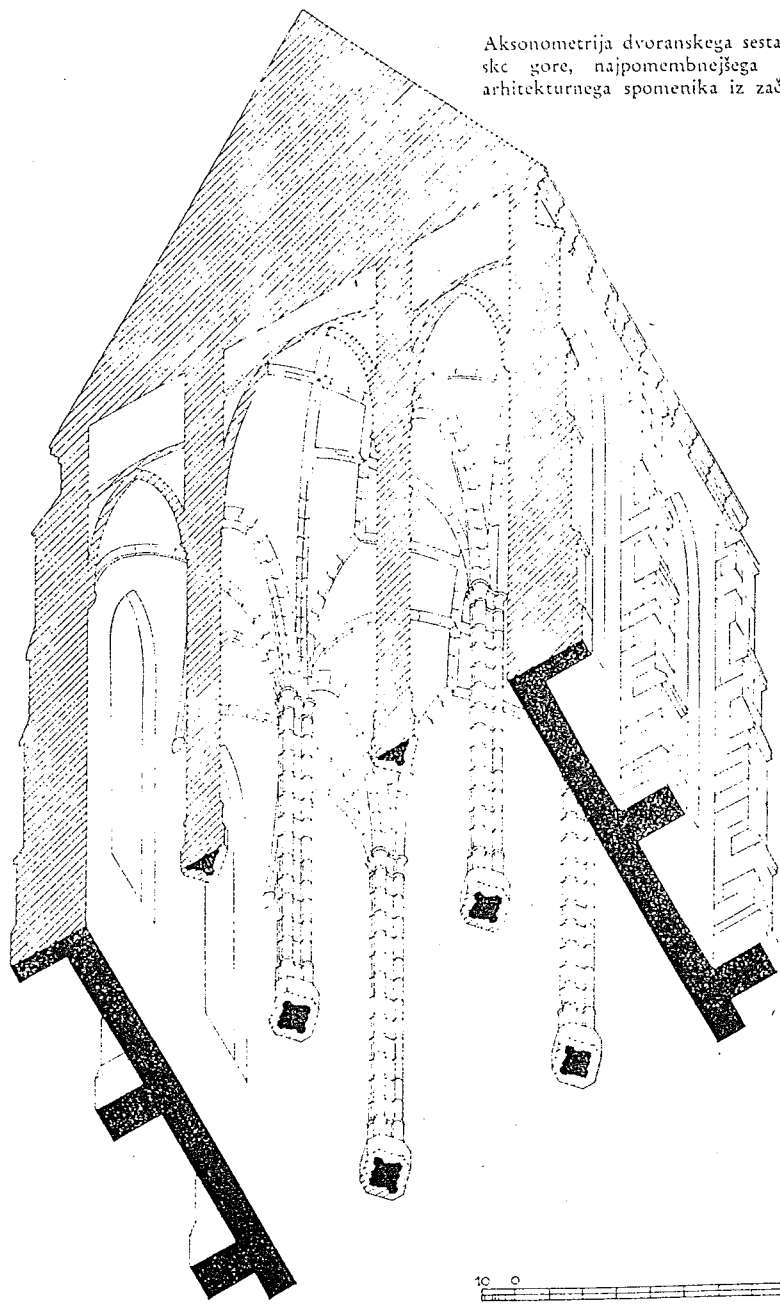
V težkih pogojih praktične zaščite arhitekturnih spomenikov je referat za arhitekturo in urbanizem razširil in okrepil svoje delovanje na področji proučevanja spomeniške arhitekture in izdelovanja večjih restavracijskih projektov, kjer se sočasno z restavracijskimi posegi rešujejo tudi taki problemi, ki jih narekuje nova življenjska funkcija, dodeljena opuščnemu spomeniške-mu objektu.

Enako kot praktična zaščita mora v še večji meri restavracijska kompozicija temeljiti na predhodni proučitvi spomeniške arhitekture, na razčlenitvi gradbenih in slogovnih faz, na izluščenju prikritih dragocenih jeder in končno na izločitvi novejših, spomeniško neustreznih dodatkov.

Ze samó spričo teh dejstev je potrebno čim prej pristopiti k sistematskemu proučevanju naše arhitekturne in urbanistične dediščine na znanstveno neoporečen način, ki prehaja preko razvoja konstrukcij, tlorisa in prostora do končne analize in podajanja arhitekturnih oblik in plastične dekoracije.

V vrstnem redu posameznih zgoraj navedenih področij je podanih nekaj glavnih del in prizadevanj, kolikor jih dopušča omejeni obseg poročila.

Aksonometrija dvoranskega sestava Ptuj-
ske gore, najpomembnejšega gotskega
arhitekturnega spomenika iz zač. 15. st.

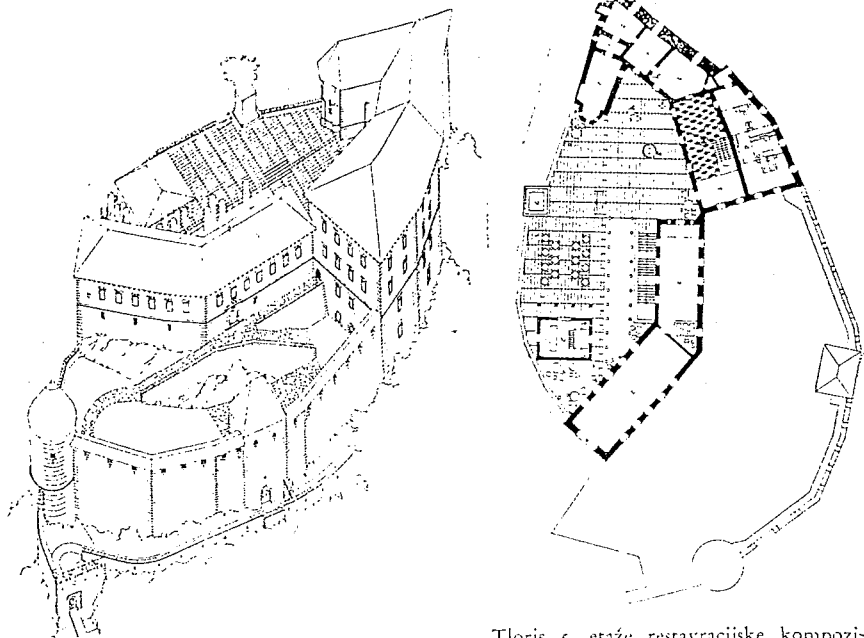
Glede na to, ker so gradbeno spomeniška dela izpadla iz republiškega plana, je bilo mogoče pristopiti le k nekaterim najnujnejšim posegom; v večini primerov se je morala prvotno zasnovana dokončna restavracija omejiti zgolj na zasilna zaščitna dela, ki naj z najskromnejšimi sredstvi zadržijo nagel propad spomeniško najbolj pomembnih arhitektur.

Tako je med drugimi najvidnejšimi arhitekturnimi spomeniki tudi arhitektura prehodnega sloga 13. stoletja v Kostanjevici na Dolenjskem prizadeta s splošno stisko spomeniške operative; opuščena je dokončna izvršitev prvotne restavratorske zasnove, zaščita se je omejila zgolj na zasilno zavarovanje ogroženih zidov in odličnih plastičnih arhitekturnih členov, predvsem služnikov z brstnimi kapiteli, na katerih se je pričel očitovati v vedno večji meri proces razpadanja in luščenja nenadomestljive pristne kamnoseške in plastične površine. Toda vprašanje ohranitve te spomeniške arhitekture je odvisno tudi od zaščite neposrednega okolja, kjer je z neodgovornim posegom v spojni zid med njo in vhodnim grajskim poslopjem ogrožen obstoj ne le prvovrstne srednjeveške arhitekture, ampak tudi obstoj gradu, ki je še v uporabi. Sledoč čutu odgovornosti je prav, da je na tem mestu omenjena usoda daleč naokrog edinstvenega baročnega arkadnega sestava, ki še vedno razgaljen kljubuje vremenskim nepravilnostim in je vprašanje njegove zaščite vezano le na prekritje z novo streho. S to rešitvijo pa ne bi le ohranili resnično velikopoteznega arhitekturnega spomenika, ampak bi tudi kraj sam pridobil razsežno uporabno površino. To je primer, ki ni osamljen na spomeniškem področju in zgovorno pričuje, kako nujno potrebno je združevati spomeniško varstveno politiko z novodobnimi potrebami in perspektivami.

Isti problematiki pripada tudi skupina propadajočih grajskih arhitektur Gracarjevega turna, Otočca, Starega gradu, Prežeka, Soteske, Turjaka, Vurberka in drugih. Medtem ko je arhitektura Gracarjevega turna v dvetretjinskem obsegu restavrirana in so vsi naporji vloženi v to, da se vsaj zasilno zavaruje še pred zimo preostala tretjina s Trdinovo sobo, pa je vprašanje zaščite ostalih gradov nadvse težavno. Razen arhitekture Vurberka pri Ptujju že ni v danih pogojih nikjer več misliti na celotno restavracijo, ker prehajajo navedene arhitekture polagoma, a nezadržno v področje razvalin; toda v njih celotnem sestavu trdoživo kljubujejo najstarejši in spomeniško najzanimivejši stavbni deli. Na temelju proučitve njihove arhitekturne rasti so bili izdelani projekti za zasilno fragmentarno zaščito z metodami, ki so postale tipične za ves sklop naše propadajoče spomeniške arhitekture. V projektu je, da se še v tem letu zasilno zavarujejo arhitekture Otočca, Starega gradu in Prežeka na Dolenjskem ter Vurberka pri Ptujju, kjer je posebno dragocen notranji dvorišni arkadni sestav, ki hrani vse odlike visoke renesanse in je zanimivo povezan s starejšim kasno srednjeveškim jedrom. Tvorno sodelovanje Ptujškega muzeja daje zagotovilo, da bodo ta dela vsaj na zasilnem zavarovanju krhke arkadne arhitekture uspešno izvršena.

Resnično pozitivna postavka v vidu dokončne zaščite je poleg arhitekture Gracarjevega turna gotska arhitektura Ptujške gore, kjer so bila v tem letu izvršena — nedvomno zelo uspešno — pomembna restavratorska dela v notranjščini.

Poleg preureditvenih del na gradu Štatenberku, poleg najnujnejšega zavarovanja v Celjski grofiji, obnove Mariborskega gradu, Hrastovca itd. ter nekaterih manjših del, ki so bila izvršena na kulturni spomeniški arhitekturi, je skoro do malega povsem zanemarjeno spomeniško gradivo meščanske arhi-

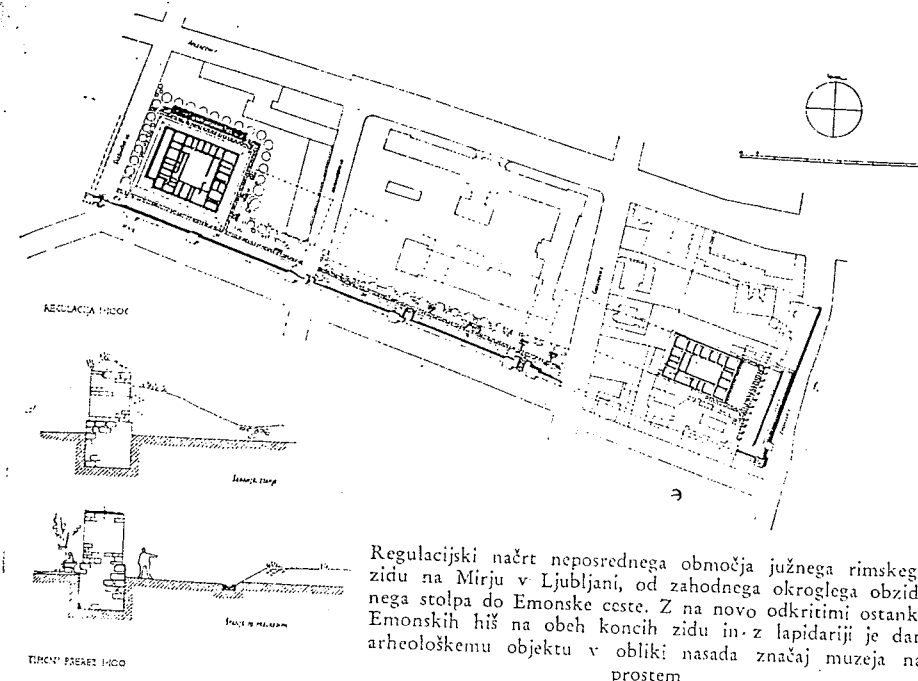

Aksonometrični pogled na restavrirani in v kulturnozgodovinski muzej preurejeni Blejski grad. Poudarjene so značilnosti zunanjskega obrambnega dvora in notranjega grajskega dvora s palasom

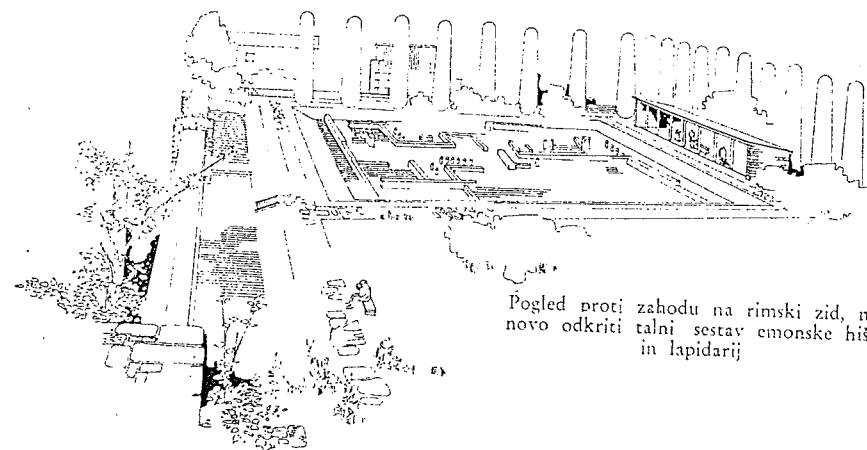
Tloris 5. etaže restavracijske kompozicije kulturnozgodovinskega muzeja v Blejskem gradu. Po proučitvi grajske arhitekture je bil izdelan za novi muzejski namen načrt, ki hkrati rešuje tudi restavracijo gradu

tekture. Toda to področje je vezano na urbanistično zaščito naših starih mestnih jeder, ki so ohranila v svoji parcelaciji, v svoji ulični mreži in končno ponekod tudi v arhitekturi poedinih objektov in skupin dragocen spomin na dobo nastanka in evolucije večine naših mest. Predvsem Kamnik, Škofja Loka, Kranj, Ptuj, Radovljica in Novo mesto hranijo poleg Stare Ljubljane doslej še ne do kraja ocenjeno dragoceno gradivo v sestavi celotnih mestnih predelov in poedinih stavb. Že bežen pogled v arhitekturno gradivo teh mest razgrinja bogastvo stare meščanske arhitekture, ki nujno zahteva, da jo čimprej proučimo in po pravih načelih obnovimo; spomeniška obnova pa je do neke mere celo istovetna z asanacijo, ki jo zahteva naš čas. Zato je v področju urbanistične zaščite potrebno čim prej uzakoniti zaščitne pravilnike in z njimi v soglasju pristopiti k regulativnim in asanacijskim posegom, kakršne zahteva novi mestni razvoj. Zakaj nove regulacijske osnove naših mest podajajo polno zagotovilo, da bodo uspele v bodoče tudi restavracije dragocenih starih mestnih jeder, ki se bodo na ta način tvorno povezala s sodobnimi težnjami v razvoju naših starih mest.

Posebno skrbno obravnavo zahtevajo večji arhitekturni organizmi v sestavi zaščitnih mest in naselij, ki so bili v tej vojni poškodovani in se brez-

Regulacijski načrt neposrednega območja južnega rimskega zidu na Mirju v Ljubljani, od zahodnega okroglega obzidnega stolpa do Emonske ceste. Z na novo odkritimi ostanki Emonske hiše na obeh koncih zidu in z lapidariji je dan arheološkemu objektu v obliki nasada značaj muzeja na prostem

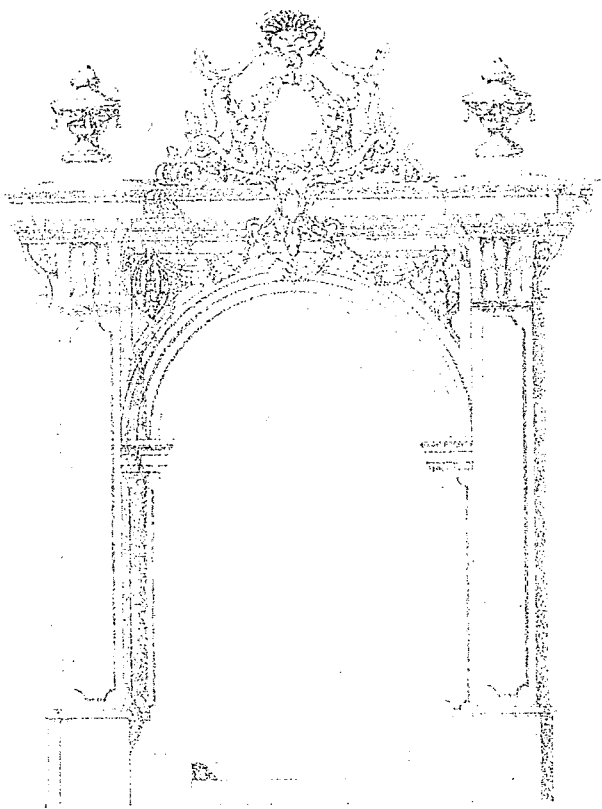

Pogled proti zahodu na rimski zid, na novo odkriti talni sestav emonske hiše in lapidariji

varuštva spreminjajo v brezoblično razvalino, s tem pa rušijo tudi celotno urbanistično in arhitekturno kompozicijo. V mislih imam Štanjel na Krasu edinstveni urbanistični in arhitekturni spomenik kamnitne gradnje krepkih oblik, izklesan v pobočje griča. V njegovem sestavu, predvsem v silueti, ima veliko vlogo renesančni grad; z njegovim dokončnim propadom se bo zama-

jala tudi spomeniška vrednost vsega Štanjela. Poleg tega pa že prvovrstna renesančna arhitektura gradu sama po sebi opravičuje obnovo, ki bi k vsemu temu koristila še praktičnim namenom.

Prešli smo torej v področje večjih restavracijskih kompozicij, kjer naj bodo rešeni problemi zaščite s problemom nove življenjske funkcije; oboje pa na osnovi temeljite proučitve spomeniške arhitekture in njenih elementov.

Portal Gruberjevega dvorca v Ljubljani, Zvezdarska ul. 1.

Doslej sta bila izgotovljena v studijskih pogojih instituta za arhitekturo večja projekta novega muzeja in študijske knjižnice v sestavi restavrirane Stare grofije v Celju ter novega kulturnozgodovinskega muzeja na Blejskem gradu.

V zvezi s prizadevanji in z resnično pomembnimi rezultati arheološkega proučevanja se je pojavilo tudi vprašanje zaščite večjih arheoloških kompleksov. Ne mislim tu na čisto skrajno tenkočutne preparatorske posege pri arheoloških spomenikih in situ, pač pa na ureditev celotne kompozicije, ki naj se poveže kot nova kulturna vrednota z lepotnim preoblikovanjem mesta ali kraja. Kot primer navajam Rimski zid v Ljubljani, kompleks Mirja, ki naj

postane del zaščitenege področja z lokalnim lapidarijem in z razkritjem antičnih mestnih površin, ki so še verjetno, vsaj delno ohranjene pod rušo. Pričevanje starih kulturnih razdobj bi bilo na ta način na zelo oprijemljiv, živ način vezano s sodobnim življenjem v obliki nasada.

Vendar zahteva uresničitev vseh teh naprednih teženj v področju spomeniškega varstva poleg znanstveno in umetnostno visoko stojčega kadra tudi svojo lastno operativo s specialno izurjenim kamnosekom, zidarjem, slikarjem itd. ter vse pogoje za uspešna preparatorska raziskovanja v laboratoriju in njih ostvaritev na terenu.

Da pa bo mogel referat za arhitekturo in urbanizem uresničevati na praktičnem terenu vsaj del neodložljivih zaščitnih ukrepov, je potrebno, da pridejo prioriteta restavracijska dela v čvrsti plan; zakaj le s tem bo podano zagotovilo, da bodo najnujnejša dela tudi do kraja in neoporečno dovršena. V nasprotnem primeru pa se mora Zavod okrepiti s svojo lastno operativo, ki je v začetku lahko po številu zelo skromna, a more od tod rasti vzporedno s potrebami in s krepitvijo naše kulturne zavesti v odnosu do umetnostne zakladnice, ki je zakopana na naših tleh in jo je oblikoval skozi dolga in težka stoletja naš človek.

Poročilo, ki je v svojem v naprej določenem obsegu vse prej ko popolno in nikakor ne zajema zaščitne problematike v celoti, se je zategadelj omejilo le na najbolj pereča vprašanja, ki so torej podana v teh nalogah: 1. zasilna zaščita najpomembnejših, najbolj ogroženih spomenikov arhitekture in s tem omogočena dokončna zaščita v bodoče; 2. uzakonitev zaščitnih urbanističnih pravilnikov in s tem onemogočitev prikritih, samolastnih in nestrokovnjaških preoblikovanj v starih mestnih jedrih; 3. razmišljanje o dodaji nove življenjske funkcije velikim arhitekturnim organizmom in v tej zvezi skladno reševanje restavracijskih nalog; 4. postaviti pogoje in zagotovilo za praktično zaščito na terenu in končno 5. pristopitev k arhitekturnemu proučevanju in raziskovanju našega arhitekturnega in urbanističnega izročila, ki naj postane krepak instrument in hkrati osnova vseh prej navedenih nalog.

Mušič Marjan.

Priobčeni načrti so bili izdelani v seminarju prof. M. Mušiča; risali so jih stud. arch.: Osthaber, Slajmer, Lešnik in Sever.

Poročilo arheološkega referata za leto 1949

V letu, o katerem poročamo, so se pokazale v Sloveniji nekatere slučajne arheološke najdbe, od katerih je bilo ponekod treba izvesti pregled terena, oziroma zaščitno izkopavanje. Dalje so bili na vrsti različni konservatorski ukrepi pri arhitekturah iz arheološke dobe. Poleg Zavoda za varstvo spomenikov oziroma posameznih muzejev v zvezi z njim je arheološko raziskovalno delo na terenu vršila tudi arheološka sekcija Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter razni univerzitetni instituti. Omeniti moramo predvsem izkopavanje prof. Brodarja v Betalovem spodmolu pri Postojni, ki zadeva paleolitik. O ostalih raziskovanjih poroča v našem listu France Stare.

iz prazgodovine je treba omeniti Novo mesto. Pri zidanju združnega doma na desnem bregu Krke se je nadaljevalo odnašanje ilirske gomile, ki je med okupacijo ob izkopavanju za stadion dala bronast oklep in bronast tri-